

Nr 20.

Ankom till riksdagens kansli den 23 mars 1933 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om förpliktelse för företag och enskilda personer, som hava arbetare i sin tjänst, att vid slutad militärtjänstgöring återtaga de anställda m. m.

I en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 104, vilken behandlats av andra lagutskottet, hava herrar *Hagberg* i Luleå och *Brädefors* hemställt, »att riksdagen måtte besluta införande av en lagbestämmelse, som förpliktar alla företag och enskilda personer, som har arbetare i sin tjänst, att vid militärtjänstgöringens slut återtaga dessa sina anställda i arbete» samt »att företag eller enskild person, som ej efterföljer denna bestämmelse, åläggas att utbetala full månadslön under 3 månader åt personal, som efter slutad militärtjänstgöring icke återfår sitt tidigare innehavda arbete».

Beträffande de skäl, som anförts till stöd för berörda yrkanden, får utskottet hänvisa till motionen.

Redan i den numera upphävda legostadgan den 23 november 1833 fanns intagen en bestämmelse om förbud i visst fall mot värnpliktigs skiljande från anställning. I 51 § stadgades nämligen beträffande lagstätt tjänstehjon av allmänna beväringssmannskapet, att om en sådan person inkallats till tjänstgöring eller vapenövning, som endast varat högst en månad, han skulle vara berättigad att återgå i sin förra tjänst. I 30 § av kungörelsen den 13 november 1860 angående den allmänna beväringen stadgades sedermera, att tjänstehjon eller lärling vore berättigad att efter vapenövning eller tjänstgöring i högst åtta veckor återgå i tjänsten. För ett särskilt tillfälle meddelades ett allmänt stadgande i ämnet. Med hänsyn till 1912 års försöksmobilisering föreskrevs nämligen genom en den 10 juni 1912 utfärdad lag, att om en värnpliktig, som var lagstadd eller annorledes anställd i annans tjänst eller arbete, var borta från sin anställning för fullgörande av skyldigheter, som ålago honom enligt den samtidigt antagna mobiliseringslagen, husbonden eller arbetsgivaren icke finge av sådan anledning skilja den värnpliktige från anställningen.

Vid 1914 års riksdag framlades i proposition nr 81 förslag till lag om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete.

Till motivering av förslaget hade föredragande departementschefen vid remiss av detsamma till lagrådet anfört bland annat följande:

»Redan i 51 § av legostadgan den 23 november 1833 har för de arbetsförhållanden stadgan avser den grundsatsen vunnit erkännande, att om en i annans arbete anställd person nödgades någon tid vara borta från arbetet för fullgörande

av sin medborgerliga förpliktelse att utbildas för rikets försvar, arbetsgivaren icke får i anledning av den anställdes frånvaro skilja honom från anställningen. Arbetstagaren anses i sådan händelse hava haft laga förfall av ett slag, som kräver särskild hänsyn. Att vapenövas är en av samhället ålagd plikt, som han icke kunnat undandraga sig, och hans bortavaro har påkallats av det viktigaste allmänna intresse. Vid sidan av det gagn, han även själv har av vapenövningens fullgörande, måste mer eller mindre väsentliga uppoffringar i personligt och ekonomiskt avseende vara förenade därmed, men givetvis är det önskvärt, att dessa icke bliva mera betungande än nödigt är. Avsevärda ekonomiska svårigheter kunna föranledas för den värnpliktige, om han icke efter vapenövningens slut äger att återvända till en anställning, som han vid dess början innehade. Det är därför av stor betydelse för honom, att rätt härtill inom skäligen gränser beredes, och med hänsyn till det allmänna ändamål, för vilket hans verksamhet hos arbetsgivaren avbrytes, synes det vara berättigat att, utöver vad som kan följa av allmänna regler, för dylika fall något inskränka arbetsgivarens befogenhet att entlediga arbetstagaren.»

Riksdagen antog med vissa formella jämkningar det i propositionen framlagda förslaget. Lag i ämnet utfärdades den 16 oktober 1914. Enligt denna lag må värnpliktig, som är anställd »i annans tjänst eller arbete», ej skiljas från anställningen i anledning därav, att han har att fullgöra i värnpliktslagen stadgad övning om högst sextio dagar eller mobiliseringsövning, som kan bliva föreskriven i särskild lag. Detta stadgande skall dock ej gälla, där den värnpliktige vid anställandet avsiktligt bibragt husbonden eller arbetsgivaren en oriktig uppfattning om sina värnpliktsförhållanden. I lagen är ytterligare föreskrivet, att om värnpliktig lider skada därigenom att, i strid mot de nu återgivna bestämmelserna, husbonde eller arbetsgivare ej fullgör vad honom till följd av den värnpliktiges anställning i hans tjänst eller arbete åligger, husbonden eller arbetsgivaren skall utgiva ersättning. Avtal, som strider mot lagens bestämmelser, är ogillt.

Lagen den 16 oktober 1914 var utarbetad med tanke på den nya härordning, som infördes samma år. Enligt denna blev värnpliktstjänstgöringen i dess helhet förlängd, och vapenövningar blevo förlagda till senare värnpliktsår än dithills varit förhållandet. De värnpliktiga hade att fullgöra dels en första och huvudsaklig tjänstgöring, den s. k. rekrytskolan, dels ock repetitions-, reservtrupp- och landstormsövningar. På grund av respektive övningars längd medförde icke den första tjänstgöringen, men däremot i regel repetitions-, reservtrupp- och landstormsövningarna, rättighet enligt den ifrågavarande lagen till återinträde i förut innehavd anställning.

Enligt den nu gällande värnpliktslagen den 12 juni 1925 är värnpliktstjänstgöringen väsentligt kortare än enligt 1914 års härordning. Alltjämt gäller dock, att den första tjänstgöringen är längre än sextio dagar och alltså ej faller under lagen den 16 oktober 1914. Huvudmassan av de värnpliktiga, nämligen de som tillhöra infanteriet, har i allmänhet att fullgöra en första tjänstgöring om nittio dagar. För värnpliktiga tillhörande specialvapnen ävensom för studenter och likställda samt dem, som uttagits till underbefäl eller fackmän, är den första tjänstgöringen längre. Att märka är för övrigt, att det är vanligt, att de värnpliktiga i omedelbar följd med den i värnpliktslagen föreskrivna första tjänst-

göringen fullgöra en repetitionsövning, som vid infanteriet varar tjugufem dagar och vid vissa andra vapenslag något längre. Som några reservtrupp- eller landstörmsövningar ej äro föreskrivna i värnpliktslagen, kan den praktiska betydelsen av 1914 års lag numera sägas vara inskränkt till repetitionsövningarna.

Vid 1916 års riksdag väcktes inom båda kamrarna motioner, I: 4 och II: 8, med yrkande, att riksdagen måtte besluta vissa ändringar i 1914 års lag. De föreslagna ändringarna avsågo dels utsträckande av det i lagen stadgade förbudet mot värnpliktigs skiljande från tjänst till att gälla all tjänstgöring enligt värnpliktslagen, oberoende av tjänstgöringstidens längd, dels ock tydligt angivande, att lagen hade avseende jämväl å värnpliktig anställd i statens eller kommunens tjänst.

I sitt över motionerna avgivna utlåtande, nr 23, förklarade lagutskottet, att frågan om ändring av 1914 års lag och därmed sammanhängande spörsmål enligt utskottets mening krävde en allsidig utredning. Utskottet hemställde därför, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga under överbägande, under vilka förutsättningar sådan ändring skulle kunna vidtagas i § 1 av 1914 års lag, att dels värnpliktig tillkommande rätt att efter fullgjord vapenövning återfå sin anställning utsträcktes att gälla även för det fall, att vapenövningens längd överstege sextio dagar, och dels i lagtexten tydligt angåves, att med »annans tjänst» jämväl finge förstås anställning i statens eller kommunens tjänst, ävensom för riksdagen framlägga det förslag, som av denna utredning kunde föränledas.

Fyra ledamöter av utskottet reserverade sig mot utskottets beslut och avstyrkte motionerna. Utskottets hemställan blev emellertid av riksdagen bifal- len, varefter skrivelse i ämnet avläts den 6 maj 1916, nr 98.

Riksdagens skrivelse remitterades den 23 november 1916 till *socialstyrelsen*, som den 30 december 1922 avgav utlåtande i ärendet.

I detta utlåtande — som finnes utförligt återgivet i första lagutskottets utlåtande nr 7 vid 1930 års riksdag — framhöll styrelsen bl. a., att syftet med det av riksdagen ifrågasatta utsträckta skyddet för den enskilde mot risken att genom värnpliktens fullgörande förlora sin anställning från allmänt medborgerlig synpunkt otvivelaktigt i och för sig vore förtjänt av beaktande. De ifrågasatta lagstiftningsåtgärderna vore emellertid ägnade att ingiva betänkligheter. Arbetarnas anställningsvillkor reglerades i överbägande mån av kollektivavtalen. I desso funnos i allmänhet ingen uppsägningstid stipulerad, i åtskilliga fall en vecka eller kortare tid och endast i ett relativt mindre antal fall längre tid än en vecka. En arbetsgivare kunde genom uppsägning av den anställde lätt undandraga sig skyldigheter, som lagstiftaren kunde ålägga honom. Möjligen kunde till undvikande härav arbetsgivaren betagas rätten att uppsäga arbetsavtal viss tid före och viss tid efter den anställdes värnplikts-tjänstgöring. Genomförandet av en sådan anordning skulle emellertid medföra betydande praktiska olägenheter. Det kunde slutligen ifrågasättas, om ej en skyldighet för arbetsgivaren att i sin tjänst återlaga en arbetare rättvisligen borde motsvaras av en skyldighet för denne att återgå till den anställning, som för hans räkning måst hållas vakant — en skyldighet, som otvivelaktigt skulle möta motstånd från de anställdas sida. Även med bortseende från redan näm-

da svårigheter kunde det ifrågasättas, om en lagstiftning i den antydda riktningen skulle lända den värnpliktige till gagn. Möjligheten för ynglingar i och före värnpliktsåldern att förskaffa sig arbete skulle äventyras, i det att arbetsgivarna i än högre grad än som redan vore fallet skulle söka undvika att anställa personer, som hade att fullgöra värnpliktstjänstgöring. De anställda borde emellertid genom egna åtgärder söka tillgodose sina intressen. Deras organisationer borde nämligen vid uppgörande av kollektivavtal söka få till stånd bestämmelser, som tillförsäkrade de anställda rätt att efter värnpliktstjänstgöring återfå sina anställningar. I åtskilliga kollektivavtal, varå styrelsen anförde exempel, hade också intagits bestämmelser i nu berörda avseende. Slutligen påpekades, att den offentliga arbetsförmedlingen vore ägnad att i viss mån motverka de olägenheter, som riksdagsskrivelsen avsåg att förebygga.

På grund av vad styrelsen anförde ansåg den sig icke kunna förorda någon lagstiftningsåtgärd i det syfte, som med riksdagens framställning avsågs.

Innan Kungl. Maj:t tog ställning till riksdagens skrivelse, bragtes förevärande fråga ånyo under riksdagens prövning.

Vid såväl 1924 som 1925 års riksdagar väcktes motioner, 1924: I: 176 och 1925: I: 236, med yrkanden om ändring i 1914 års lag. Vederbörande utskott (särskilda utskottet vid 1924 års riksdag, utlåtande nr 2, och första särskilda utskottet vid 1925 års riksdag, utlåtande nr 1) hemställde, under hänvisning till att Kungl. Maj:t ännu icke fattat beslut i anledning av 1916 års riksdagsskrivelse, att motionerna icke måtte föranleda till någon åtgärd. Riksdagen beslöt i enlighet härmed.

Den 12 juni 1925 beslöt Kungl. Maj:t, att förutnämnda riksdagsskrivelse icke skulle föranleda någon vidare Kungl. Maj:ts åtgärd.

Vid 1929 års riksdag väcktes av herr Öhman m. fl. en motion, II: 325, däri hemställdes, att riksdagen måtte besluta att i lag fastställa förbud i visst fall mot värnpliktigas skiljande från det arbete eller den tjänst de vid inkallande till värnpliktstjänstgöring innehade och att fullgod gottgörelse genom statens försorg lämnades i de fall värnpliktig vållades förluster genom mistad eller försämrad arbetsanställning på grund av fullgörande av värnpliktstjänstgöring.

I utlåtande över motionen (nr 26) lämnade första lagutskottet redogörelse för tidigare stadganden och förslag i frågan, bl. a. socialstyrelsens utlåtande den 30 december 1922, samt anförde därefter:

»Såsom socialstyrelsen i sitt ovan intagna utlåtande omnämnt, finnas i åtskilliga kollektivavtal bestämmelser om rätt för arbetare att efter värnplikts-tjänstgörings slut återfå förut innehavd anställning. Härutinnan må nämnas, att vid de mekaniska verkstäderna och de enskilda järnvägarna alltjämt gälla bestämmelser av det innehåll, styrelsen angivit. I kollektivavtalet mellan Kungl. järnvägsstyrelsen, å ena, samt Svenska järnvägsmannaförbundet och Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet, å andra sidan, föreskrives, att arbetare, som fullgjort honom åliggande militärtjänstgöring, vid denna tjänstgörings slut skall äga företräde framför nya arbetare till erhållande av

arbete och därvid åtnjuta de förmåner beträffande sjukavlöning, semester och kostnadsfria resor, vartill han varit berättigad, därest militärtjänstgöringen ej mellankommit. För sådana verkstads- och förrådsarbetare vid statens järnvägar, vilka antagits till stadigvarande tjänst, samt för de fast anställda arbetarna vid telegrafverkets linje-, nät-, stations- och förrådsarbeten samt s. k. distriktsverkstäder gäller, att de äga erhålla tjänstledighet eller permission för fullgörande av värnpliktsövning. Enligt vad utskottet inhämtat saknas emellertid i flertalet kollektivavtal bestämmelser i förevarande ämne.

Beträffande den av socialstyrelsen berörda frågan om kollektivavtalens bestämmelser angående uppsägningstid, torde förhållandena icke hava undergått någon ändring av betydelse, sedan styrelsen avgav sitt utlåtande.»

Utskottet anförde vidare:

»Det är givetvis önskvärt, att, i den mån så lämpligen kan ske, åtgärder vidtagas för att minska de olägenheter, som värnpliktstjänstgöringen kan medföra för de enskilda. Genom lagen den 16 oktober 1914 har, som nämnts, stadgats förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst. Enligt motionärernas förslag skulle denna lag fränsett vissa undantag erhålla utsträckt tillämplighet, så att den värnpliktig tillkommande rätt att efter fullgjord vapenövning återfå sin anställning komme att gälla även för det fall, att vapenövningsens längd överstege sextio dagar.

I den ovan omförmälda skrivelsen den 6 maj 1916 hemställde riksdagen om övervägande av en dylik utsträckt tillämplighet av 1914 års lag, och vederbörande utskott vid 1925 års riksdag förklarade sig i sitt härutinnan utan anmärkning lämnade utlåtande omfatta det tidigare av riksdagen uttalade önskemålet, ehuru utskottet dock icke fann skäl tillstyrka någon förnyad framställning i ämnet. Emellertid beslöt Kungl. Maj:t den 12 juni 1925 efter verkställd utredning, att riksdagens nämnda skrivelse icke skulle föranleda någon vidare Kungl. Maj:ts åtgärd. Enligt utskottets mening tala också starka skäl mot en lagstiftning sådan som den föreslagna. Det torde ofta ligga i arbetsgivarnas eget intresse att återtaga arbetare, vilka vid föregående anställning visat sig dugliga. Och där ett sådant intresse ej förefinnes eller arbetsgivaren eljest icke är villig att återtaga arbetaren, torde möjlighet saknas att förläna lagstiftningen nödig effektivitet. Det må också påpekas, att redan nu arbetsgivare understundom vissa benägenhet att vid val mellan flera platsökande giva företräde åt dem, som fullgjort sin värnpliktstjänstgöring eller äro frikallade från sådan tjänsteplikt. En utvidgning av förbudet i 1914 års lag kan vid sådant förhållande befaras försämra arbetsmöjligheterna för dem, som hava värnpliktstjänstgöring att fullgöra. De nu anförda synpunkterna rörande den föreslagna lagstiftningens bristande effektivitet och faran av att lagstiftningen i stället för att gagna de värnpliktiga skulle kunna lända dem till men hava även framhållits av socialstyrelsen i dess ovan omförmälda utlåtande den 30 december 1922.

På grund av vad nu anförts anser sig utskottet icke kunna tillstyrka motionärernas hemställan i vad denna avser förbud mot värnpliktigs skiljande från anställning. Med denna ståndpunkt kan utskottet naturligen heller icke tillstyrka motionärernas förslag att för vissa enstaka fall, i vilka förbudet ej skulle vara genomförbart, ålägga staten att utgiva gottgörelse till de värnpliktiga.»

Utskottet hemställde därefter, att motionen icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Reservation anmäldes av en ledamot, som, med instämmande av två andra

ledamöter, på anförda skäl hemställde, att riksdagen i anledning av motionen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville taga under övervägande att för riksdagen framlägga förslag till sådan ändring av 1914 års lag, att den i lagen nu stadgade begränsningen till övning om högst sextio dagar borttoges.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1930 års riksdag hemställde herr Öhman m. fl. i motion II:47, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till regeringen begära framläggande av förslag till lag med samma innehåll, som föreslogs i motionen II: 325 vid 1929 års riksdag.

Första lagutskottet anförde i sitt över motionen avgivna utlåtande, nr 7, följande:

»Då utskottet i de i motionen behandlade frågorna alltjämt intager den ståndpunkt, som kommit till uttryck i utskottets ovan intagna, vid 1929 års riksdag avgivna utlåtande i anledning av den då väckta motionen i samma ämne, får utskottet hemställa, att ifrågavarande motion icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.»

Två ledamöter anförde reservation av samma innehåll som den i ämnet år 1929 avgivna reservationen.

Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Enligt vad utskottet inhämtat saknas fortfarande i allmänhet bestämmelser i kollektivavtalen om skyldighet för arbetsgivare att återtaga arbetare i av dem förut innehavd tjänst efter fullgjord värnpliktstjänstgöring. Beträffande uppsägningstid gäller alltjämt, att sådan i flertalet fall ej finnes stipulerad i kollektivavtalen. Är uppsägningstid bestämd i avtalen, utgör den i allmänhet en relativt kort tid om högst några veckor.

Utskottet. Utskottet hyser den uppfattningen, att de olägenheter, som fullgörandet av värnpliktstjänstgöring kan medföra för de enskilda, böra såvitt möjligt är minskas. En lagstiftning av det innehåll, som föreslås i motionen, skulle emellertid knappast verka i sådan riktning. Om en arbetsgivare icke vore villig att ställa sig till efter rättelse de föreskrifter, som lagen i förevarande hänseende skulle giva, vore hans möjligheter att kringgå lagen synnerligen stora, såsom också socialstyrelsen och första lagutskottet tidigare framhållit. Det skulle även antagligen visa sig, att arbetsgivarnas benägenhet att vid anställning av platssökande giva företräde åt dem, som fullgjort värnpliktstjänstgöring eller äro frikallade därifrån, skulle ökas. En sådan utvidgning, som i motionen föreslås, av tidsbestämmelsen i 1914 års lag skulle sålunda bereda de arbetssökande ynglingar, vilka ännu icke fullgjort dem åliggande värnpliktstjänstgöring, större svårigheter att erhålla arbete, än som redan nu förefinnas. Ett antagande av motionärernas förslag om oinskränkt rätt att återinträda i arbete efter värnpliktstjänstgöring skulle alltså kunna medföra en verkan, som alls icke av dem är avsedd.

Utskottet anser sig med hänsyn till det anförda sakna anledning att förorda motionärernas hemställan om ändring i de bestämmelser, som stadgats i 1914 års lag. Härav följer, att utskottet ej heller kan tillstyrka det i anslutning till denna hemställan i motionen framställda förslaget angående ersättning åt arbetare, som icke skulle återfå sin anställning efter värnpliktstjänstgöring. Utskottet hemställer fördenskull,

att förevarande motion, II: 104, icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 14 mars 1933.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *K. G. Westman, Linder*, von Geijer, Sigfrid Hansson*, Sam Larsson*, Öhman, P. Sandström* och *Olof Carlsson*;

från andra kammaren: herrar *Magnusson i Skövde*, Magnusson i Kalmar, Johanson i Hallagården*, Österström*, Molander* och *Aronson**, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.